

Heidegger og humanismen

(I anledning af genudgivelsen af "Et brev om 'humanismen'")

Den tyske filosof Martin Heidegger leverer i "Et brev om 'humanismen'" et originalt bidrag til en analyse af den vestlige kultur: Hvori består forbindelsen mellem den humanistiske tradition, demokratiet inkarnerer og den teknologiske og nytte/orienterede mentalitet, der præger vores samfund? Og hvorfor er det ønskværdigt at tænke ud over humanismens ideologiske skema? Spørgsmålet om, hvad mennesket er, må i Heideggers filosofi stilles på ny, men ærindet er ikke humanistisk-eksistentielistisk, for det kommer ikke an på mennesket som sådan men på væren. Hvad er det værendes sandhed?

Anno 2004 er humanismen som så ofte før en omblæst og omdiskuteret størrelse. På den ene side er de humanistiske ideer dybt inkarneret i vores kultur: Vi lever i et sekulariseret demokratisk samfund, der går i krig for at forsvare menneskerettighederne. Den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kants maksime om, at man aldrig må behandle et andet menneske som et middel til egne formål men altid som et mål i sig selv, er omsat til international lov i ønsket om at værne om og beskytte det humane midt i verdens barbari.

På den anden side er humanismen og den specifikke variant af denne, som vi kan kalde oplysningstraditionen, i disse år under pres fra forskellige nyliberalistiske strømninger, der gør op med det menneskelige som altings målestok og erstatter det med en teknisk-økonomisk. Her er det ikke mennesket, der bestemmer verdenshistoriens udvikling men markedskapitalismens "survival of the fittest".

Dagbladet Informations sommerserie om oplysningen var motiveret af spørgsmålet om, hvorvidt oplysningen er stendød, eller om det er muligt at give den en mening på ny? Jean Beaufret stillede i skyggen af anden verdenskrig Martin Heidegger samme spørgsmål for humanismens vedkommende. Svaret, der problematiserer Beaufrets spørgsmål overhovedet, gives i skriftet "Et brev om 'humanismen'" og lyder, om... "den ulykke, som alle sådanne betegnelser anretter, endnu ikke [er] åbenlys nok?"

Det er Heideggers pointe, at humanismen som ideologi eller tankeskema skygger

for, at det, der egentligt er menneskets væsen, det egentligt humane, kan træde frem. Enhver form for idé-mæssig strømning, enhver form for -isme som menneskets forsøg på gennem et ideologisk tankeskema at bestemme tilværelsen og dens fundamentale værdier, forhindrer en spørgen til det, der karakteriserer mennesket som menneske. Det gælder ikke mindst humanismens opstilling af en tilværelsesfortolkning, der, efter religionens død, tager udgangspunkt i mennesket selv. Inden for humanismens horisont er mennesket verdens skabende centrum, hvorfor det menneskelige tillægges værdi i sig selv som altings formål. Målet sættes i udfoldelsen af de muligheder, der karakteriserer mennesket som menneske, efter et (normativt) ideal om universalmennesket. Verden fortolkes ud fra menneskeligt opstillede værdier, hvorfor aktiviteter som kunst, litteratur og politik må forstås som havende deres formål i sig selv som refleksion over og bestræbelse på realisering af det humane.

Men det problematiske i en sådan værdi-sætten er, at den forveksler eller overser, at hvad der gælder som menneskeligt indstiftet maksime eller fortolkning, ikke gælder for det værende som sådan. I humanismebrevet hedder det: "ved bedømmelsen af noget som værdi kommer det værdsatte kun i betragtning som genstand for menneskets vurdering. Men det som noget er i sin væren, udtømmes ikke i dets genstandighed, især ikke når genstandsligheden har karakter af værdi. Al værdsætten er, også der hvor den værdsætter positivt, en subjektivering. Den lader ikke det værende: være, men værdsættelsen lader blot som objekt for sin handlen det værende - gælde."

Den fortolkende beskæftigelse med omverdenen og sin egen eksistens er ifølge Heidegger et menneskeligt vilkår, men idet en fortolkning lukker sig om sig selv, bliver ophøjet til universel sandhed, synes den at forråde menneskets fundamentale åbenhed over for eller spørgen til væren. Der består således en dobbelthed i menneskets væsen: På den ene side geråder det ud i det ene om sig selv lukkede tilværelsesfortolkning efter den anden, på den anden side er mennesket fundamentalt det væsen, der som åbenhed over for væren bryder enhver endelig fortolkning.

For Heidegger betegner den moderne teknologiske tidsalder ikke noget fra humanismen forskelligt, men den tekno-logiske værensforståelse er tværtimod et prægnant udtryk for humanismen, fordi humanismens konception af mennesket som et selvberørende subjekt er mulighedsbetingelsen for den teknologiske værensforståelse. Indenfor teknikens verdensbillede taber de enkelte genstande deres selvstændighed og indgår som led i en omfattende

funktionsammenhæng. Alt værende udlægges som råmateriale, bestand eller ressource til brug for menneskelige formål. Selv mennesket tænkes inden for denne horisont, hvorfor den teknologiske værensforståelse ret beset synes at underminere den humanistiske subjektkonception.

Et aktuelt eksempel på den teknologiske værensforståelse er talen om, at børn alle-rede fra deres første skoleår skal bedømmes ikke blot på deres faglige men også deres sociale kompetencer, en forestilling der går fint i spænd med at firmaer fremlægger det ene initiativ efter det andet i bestræbelsen på at skabe et bedre socialt og psykisk arbejdsmiljø, fordi man er blevet opmærksom på, at det "hele" menneske giver det største afkast.

Den praktisk-pragmatiske målestok, der i den økonomiske liberalismes navn i stadig stigende grad præger vores vestlige kultur, artikulerer en ekstremt humaniseret kultur, der står fremmedgjort over for alt det ikke-menneskelige, det "guddommelige", det poetiske - men også over for mennesket selv. Sandhed forstås ud fra et vidensbegreb, der identificerer viden med det praktisk anvendelige og nyttige, det der virker, og som noget i sig selv værdiløst. Mennesket er under humanismens og teknikens åg fremmedgjort og isoleret i forhold til alt værende, og kan kun løses fra sin aktuelle nød gennem en genåbning af det spørgsmål, som "Et brev om 'humanismen'" beskæftiger sig med, nemlig hvad er det humane og mere generelt, hvad er sandheden om det værende.

Modsat humanismen udvikler Heidegger en konception af det humane, der ikke tænker mennesket ud fra dets selvberørende subjektivitet men ud fra dets nærhed til væren. Humanisme betyder her, at "mennesket er væsentligt for værens sandhed, dog således, at det i overensstemmelse hermed ikke kommer an på mennesket som sådan." Mennesket er det værende, for hvem væren kan træde frem, det væsen, der kan spørge til det værendes væren. I formuleringen "det værendes væren" ligger et modspil til oplysningens/humanismens tendens til at lukke sig om og selv, til at hypostasere sig selv som den "endelige løsning"; et modspil, der kommer til udtryk i Heideggers begreb om tænkning.

Som filosofen Th. W. Adorno afviser Heidegger, at tænkningen skal bindes til praksis ved at gøres operationel i forhold til denne. Tænkningen er mere oprindelig end en (kunstig) sondring mellem teori og praksis, eller som Adorno pointerer er tænkningen i sig selv en praksis. En ændring af måden at tænke på vil i sig selv også ændre praksis, selv om tænkningen ikke indeholder forskrifter for en ændring af praksis. Det "etiske" består i Heideggers tilfælde

netop i, at først i det vi lærer at tænke, i det vi spørgende lader væren træde frem, bringes mennesket i samklang med sit væsen.

Nu står det ikke uden videre til mennesket at nedbryde den teknologiske værensforståelse, for denne tolkning er ikke blot kommet i stand ved mennesket men ved væren, den måde det værende historisk viser sig på. Væren tildrager sig i historiens løb forskellige skikkelser, og udlægges i teknikkens og kapitalismens tidsalder som bestand, ressource eller råmateriale. Dog synes mennesket ved tænkende at stille værensspørgsmålet alligevel at kunne vinde et friere forhold til den teknologiske værensforståelse. Det åbnende eller befriende ligger i at betænke den eksisterende forståelse af det værende: det humanistiske, det teknologiskes grund eller væren: det slet og ret andet, det værende kunne være.

Heideggers konceptionen af tænkningen som en spørgende åbenhed over for det værendes fremtrædelse artikulerer en forståelse af tænkningen og sandheden, som vi har sværere og sværere ved at tillægge værdi i vores kultur, men også en forståelse der ret beset burde være immanent i en demokratisk kultur med rødder i oplysningstraditionens mantra om oplysning for oplysningens egen skyld; det vil sige den fundamentale åbenhed og spørgen der er sit eget formål, fordi sandheden har en værdi i sig selv hinsides dens umiddelbare anvendelighed.

Heidegger argumenterer ikke på nogen måde for en anti-humanisme, og der er netop ikke tale om filosofiske indsigter, der prætenderer uden videre at foreskrive en ændret samfundsmæssig praksis. At spørge til det værendes væren er at bevare en åbenhed eller distance i forhold til enhver fortolkning eller værdisætten, at spørge til det værendes væren vil sige at leve i det navnløse, altid at stille sig åben over for væren. Forholdet mellem det værende og væren kan også forstås som et forhold mellem et nærvær, her forstået som en sandhed vi besidder, og et fravær, den sandhed vi ikke har og må være åbne for. Den farlige forveksling mellem hvad der er vores udlægning af verden, og hvad der er sandheden om verden er en traditionsrig filosofisk problematik, men med en meget aktuel skikkelse i krigen mod terror, og i forlængelse heraf Irak-krigen, og det paradoks, at islamisk-religiøs fundamentalisme modsvares af demokratisk fundamentalisme. En sådan aktion rører en om sig selv lukkende forståelse af vestlige værdier som en sandhed, der skal udbredes og som med Heidegger kan problematiseres som den for stærke tiltro til vores værdier, der steder os i demokratisk åndenød.